

Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Quarterly Journal, Vol. 23, No. 2, Summer 2023, 263-277
Doi: 10.30465/CRTLS.2023.39599.2484

Critique and redefinition book of the *descriptive glossary of Inlay*

Samira Arab*, Seyed Abdolmajid Sharifzadeh**

Abstract

The present article criticizes the "descriptive glossary of inlay" by Nasrin Tabatabai with a critical descriptive approach. The book was written in 2003. In this regard, the formal and structural aspects of the book in terms of observing the principles of scientific writing as well as content in terms of the importance of the content and what it has been studied. In a situation where library studies on inlay are few and with ambiguities, the writing of sources, although with shortcomings, have spiritual values for inlaying. In this book, the author has been able to collect and describe the specialized vocabulary of **inlay** for the first time, which is valuable and admirable; but at the same time, there are shortcomings in the presentation method, insufficient and incomplete descriptions in the definitions of specialized words and terms, and the lack of some necessary words. Formally, in terms of writing style, citation system, non-Iranianization of some words, etc. can be seen in the book. Also, in terms of content, there are problems such as the lack of a precise demarcation between the definitions of some entries, the presentation of some short and incomplete definitions, the lack of some necessary words, the lack of proper references and the lack of a list. This research, in addition to explaining the deficiency, has also tried to redefine the words.

Keywords: Descriptive Glossary, inlay, Make Inlay, Stick Inlay, Criticism, Redefining. Inlay is one of the original Iranian arts and one of the methods of decorating the surface of wooden objects, the beginning of which is considered to be based on the wood

* Research Expert Institute of Cultural Heritage, Tourism; PhD of Analytical and Comparative History of Islamic Art, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran (Corresponding Author), s.arab@richt.ir

** Assistant Professor and Faculty Member Institute of Cultural Heritage, Tourism, Tehran, Iran, s_a_majidsharifzade@yahoo.com

Date received: 27-03-2023, Date of acceptance: 29-07-2023

engraving preserved in the Metropolitan Museum, related to the period of Al Muzafar in Iran. Inlay works include decorative as well as practical objects, which can be seen in significant numbers in treasures inside and outside of Iran; also, this decoration method is used in a part of architectural decorations, such as decorating entrance doors or decorating walls or room ceilings, etc. Analysis in the field of Iranian wooden arts, especially inlaying, in addition to identifying and explaining this art, helps to understand its historical course and also promotes its global expansion. Therefore, one of the contemporary research needs is research, investigation and in more valuable cases, documentation, so that in addition to the works, styles, names of prominent artists, tools and tools for inlaying (Inlay making and Inlay sticking) as cultural and artistic supports, they can be entrusted to future generations. So far, the researches about Inlay in the field of writing have rarely dealt with its comprehensive investigations, and in addition, the historical course of this art written in the sources, except for one or two cases, often confronts the reader with ambiguity or mistakes. Lack of sufficient knowledge about Inlay, in addition to ignoring its dimensions and technical aspects in preservation and maintenance, has caused the publication of undocumented materials that are far from the reality of Inlay. The book "Descriptive Dictionary of Inlay making" written by Nasrin Tabatabai was published in Institute for Humanities and Cultural Studies in 2012. This book is in Vaziri cut and purple in color, with a geometric shape of Shamseh Hasht depicted on its cover. The name of the book along with the name of the author can be seen in Nastalik script and the publication mark on the cover. Its number of pages is 148. Since the documented and written sources in the field of inlaying with emphasis on inlay making are limited, this book has many values. If the respected author tries to correct things in the book in order to improve and publish accurate information in this field, this valuable writing and research can be among the most used sources of Inlay. This research has tried to examine the formal and structural aspects of the book by focusing on the principles of scientific writing as well as its content in terms of the importance of the content and what it is, and in this regard, to provide suggestions for improving the quality and efforts to improve its scientific level. In a situation where the library studies of inlaying are few and what has been published is often faced with ambiguities, especially regarding the words, the writing of sources such as the present book, although accompanied by shortcomings, has spiritual values for inlays, researchers and artists in this field. In the mentioned book, for the first time, the author has collected and described the specialized vocabulary of Inlay, which until then has not been fully researched and explained, and this is one of the praiseworthy

values of this book; at the same time, there are defects in the presentation method, insufficient description in the definitions of words and specialized terms, and the lack of some necessary words. From the formal point of view, in terms of writing style, referencing system, Iranianization of some words, etc., can also be seen in the book. Also, in terms of content, there are problems such as the lack of precise boundaries between the definitions of some entries, short and incomplete definitions, the lack of some necessary words, the lack of proper references, and the lack of a list. In this research, in addition to explaining the deficiency, it is also tried to redefine the words. Despite its strengths, the book under review also confuses the reader, which causes irreparable damage to Inlay. Although the concept of inlay making is considered as a part of inlaying, but here the respected author of the book has not recognized a difference and separation for these two categories. In this book, a limited description of the words of Inlay has been discussed. While the title emphasizes the words of Inlay making in this topic, many important words of Inlay making have been neglected. In the upcoming research, an attempt has been made to redefine and explain some specialized words that have received little attention or have not been provided with a sufficient specialized definition through a descriptive and critical review of the book. Also, the purpose of this article is to examine the form and content of this book; therefore, the most important question and issue raised in this context is what is the quality of the mentioned book in terms of form and content? In addition to the introduction of the work, the upcoming research, in line with the review of the book "Descriptive Dictionary of Inlay making ", has explained its strengths and weaknesses in both form and content areas, and at the end, it has provided suggestions for improving the quality of the book for a better understanding of its contents.

Bibliography

- Arab, Samira (۲۰۱۵), A Comparative Study of the Aesthetics of Safavid and Qajar Inlay Patterns, Unpublished Master Thesis, Central Tehran: Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University.
- Arab, Samira (۲۰۱۶), Visual Analysis of the Inlay Works of the Qajar Period in Tehran, Unpublished PhD Thesis, Central Tehran: Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University.
- Arab, Samira; Hatem, Gholam Ali and Fatemeh Shahroudi (1400), "Innovation in the method of Inlay the Qajar period", Negareh Scientific-Research Quarterly, Vol. 57, pp .98–112.
- Golriz, Mohammad Hadi (08/06/2021), Inlay Workshop, Tehran Golriz Professor, Samira Arab.
- Golriz, Mohammad Hadi (21/08/2021), Golriz master's Inlay workshop, Tehran, Samira Arab.

- Hashemi Minabad, Hassan (2007), "Collection of Ethnographic Articles", Second Office, Tehran: Academy of Persian Language and Literature.
- Moin, Mohammad (2001), Farhang-e Farsi, 17th edition, below the entry of "words", Tehran: Amir Kabir.
- Rozitalab, Gholamreza and Nahid Jalali (2003), Inlay Art, Vol. I, Tehran: Samat.
- Seyyed Sadr, Seyyed Abolghasem (2002), Encyclopedia of Architecture and Urban Planning, Vol.
- Sharifzadeh, Seyed Abdolmajid (2002), Geometry of Patterns 1, Ch III, Tehran: Sarv.
- Tabatabai, Nasrin (2003), Descriptive Glossary of Inlay, Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Tafazoli, Ahmad (1999), History of Pre-Islamic Iranian Literature, Tehran: Sokhan.
- Tahoori, Delshad (1986), The Art of Inlay in Iran, Tehran: Soroush.

نقد و باز تعریف کتاب واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی

سمیرا عرب*

سید عبدالمجید شریف زاده**

چکیده

مقاله پیش رو با رویکرد توصیفی انتقادی به نقد و بررسی «واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی» به قلم نسرین طباطبایی پرداخته است؛ کتاب مذکور در سال ۱۳۸۲ به رشته تحریر درآمده است. در این راستا جنبه‌های صوری و ساختاری کتاب به لحاظ رعایت اصول نگارش علمی و همچنین محتوایی به لحاظ اهمیت مطالب و چیستی آن مورد بررسی واقع شده است. در شرایطی که مطالعات کتابخانه‌ای خاتم‌کاری اندک و با ابهاماتی مواجه بوده، نوشتار منابع هر چند با کاستی - هایی دارای ارزش‌های معنوی برای خاتم‌کاری محسوب می‌گردد. در این کتاب مؤلف توانسته برای نخستین بار واژگان تخصصی خاتم‌کاری را گردآوری و توصیف نماید که ارزشمند و درخور تحسین است؛ در عین حال نقص‌هایی در روش ارائه، توصیف ناکافی در تعاریف واژگان و اصطلاحات تخصصی، فقدان برخی واژه‌های ضروری نیز بر آن مترتب است. از نظر صوری به لحاظ شیوه نگارش، نظام ارجاع‌دهی، ایرانیک نکردن برخی واژه‌ها و ... در کتاب دیده می‌شود. همچنین از نظر محتوایی ایرادهایی مانند نبود حد و مرز دقیق میان تعاریف برخی مدخل‌ها، تعاریف کوتاه و ناقص، فقدان برخی واژه‌های ضروری، عدم ارجاع مناسب و نبود فهرست به چشم می‌خورد. در این پژوهش سعی شده علاوه بر تبیین نقصان به بازتعریف واژگان نیز پرداخته شود.

* کارشناس پژوهشی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری؛ دکتری تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، s.arab@richt.ir

** استادیار و عضو هیات علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران، s_a_majidsharifzade@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۰۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۷

کلیدواژه‌ها: واژه‌نامه توصیفی، خاتم‌کاری، خاتم‌سازی، خاتم‌چسبانی، نقد، بازتعریف

۱. مقدمه

خاتم‌کاری یکی از روش‌های تزیین در هنرهای ایرانی بوده که از اهمیت بسیاری برخوردار است. آغاز خاتم‌کاری در ایران با استناد به رحل چوبی محفوظ در موزه متروپولیتن مربوط به دوره آل مظفر دانسته شده است (عرب و دیگران ۱۴۰۰: ۱۰۰). مجموعه‌ای از آثار خاتم‌کاری در گنجینه‌های هنری داخل و خارج از ایران و همچنین در تزیینات معماری مشاهده می‌شود. واکاوی در حوزه هنرهای چوبی ایران به ویژه خاتم‌کاری علاوه بر شناسایی، به شناخت سیر تاریخی هنر خاتم‌کاری یاری رسانده و از ضرورت‌های پژوهشی معاصر است تا آثار برجسته این مرز و بوم به عنوان پشتیبان‌های فرهنگی و هنری به رسم امانت به آیندگان سپرده شوند. تاکنون پژوهش‌هایی به نگارش درآمده که به بررسی‌های همه‌جانبه خاتم‌کاری پرداخته و علاوه بر آن سیر تاریخی این هنر به جز یکی دو مورد در همگی با ابهاماتی مواجه است. عدم شناخت کافی در خصوص خاتم‌کاری علاوه بر نادیده گرفتن وجوه و زوایای فنی آن در حفظ و احیا، سبب انتشار مطالب غیر مستندی شده که دور از واقعیت امر خاتم‌کاری است. کتاب واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی به قلم نسرین طباطبایی در انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در سال ۱۳۸۲ به چاپ رسیده است. این کتاب در قطع وزیری و به رنگ بنفش بوده که روی جلد آن یک نقش هندسی شمسه هشت مشاهده می‌شود؛ اطلاعات کتاب با خط نستعلیق روی جلد به همراه نشان انتشارات و تعداد صفحات آن ۱۴۸ صفحه است. **واژه‌نویسی** در کشور ما سابقه‌ای دیرینه دارد؛ برخی شواهد و گمانه زنی‌ها این سابقه را به قرن سوم یا چهارم هجری قمری در تألیف «واژه‌نامه زند پهلوی» نسبت می‌دهند (تفضلی ۱۳۷۸: ۹۴؛ هاشمی میناباد ۱۳۸۶: ۶۷). قدیمی‌ترین فرهنگ موجود در زبان فارسی، «لغت‌نامه اسدی توسی» بوده که مربوط به قرن پنجم هجری است و به «لغت فرس» معروف است (معین ۱۳۸۰: ذیل مدخل لغت). کتاب حاضر با وجود نقاط قوت، خواننده را دچار سردرگمی‌هایی نموده که می‌تواند صدماتی جبران‌ناپذیر بر پیکر خاتم‌کاری وارد نماید. اگر چه مفهوم خاتم‌سازی، مقوله‌ای بوده که بخشی از خاتم‌کاری به شمار می‌رود، اما در این کتاب تفاوت و تفکیکی برای این دو مقوله در نظر گرفته نشده است. در این کتاب به توصیف محدود واژگان خاتم‌کاری پرداخته شده، در حالی که عنوان آن تأکید بر واژگان خاتم‌سازی دارد. در نوشتار پیش رو سعی شده تا با بررسی توصیفی و انتقادی کتاب، برخی واژگان تخصصی که کم‌اهمیت شمرده شده یا

تعریف کافی ندارند، بازتعریف شوند. در این راستا، ابتدا به معرفی فرمی اثر پرداخته و در ادامه سعی در توصیف صحیح واژگان و همچنین پرداختن به برخی واژگان تخصصی که به آن اشاره نشده است. هدف این نوشتار بررسی شکل و محتوای این کتاب است؛ بنابراین مهم‌ترین پرسش و مسأله‌ای که در این زمینه مطرح می‌گردد این است که کیفیت اثر حاضر از لحاظ شکل و محتوا چیست؟ روش این پژوهش توصیفی انتقادی است؛ بدین صورت صورت که پس از معرفی اثر به بیان نقاط قوت و کاستی‌های آن در دو حوزه شکل و محتوا پرداخته شده و در پایان پیشنهاداتی برای بهتر شدن کیفیت کتاب ارائه شده است.

۲. معرفی صوری کتاب و اهمیت آن

کتاب حاضر با عنوان واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی نوشته‌ی نسرين طباطبایی بوده که در سال ۱۳۸۲ در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به چاپ رسیده است. محتوای کتاب مشتمل بر درآمد، پیشگفتاری کوتاه به قلم محقق و نشانه‌ها که مشتمل بر همخوان‌ها و واکه‌ها است. با در نظر داشتن زمان چاپ کتاب (سال ۱۳۸۲) به نظر می‌رسد مهم‌ترین مسئله در اندیشه نویسنده، ارائه اطلاعات تخصصی خاتم‌کاری بوده که در زمان خود توانسته پاسخی مناسب برای سؤالات پژوهشگران در حوزه خاتم‌کاری محسوب گردد. لذا این کتاب در قطع وزیری با ۱۴۸ صفحه که ۱۵ صفحه آن نیز رنگی بوده، از آن جهت حائز اهمیت است که تا پیش از آن پژوهشی با این محتوا و به این شکل مجزا (واژه‌نامه) به چاپ نرسیده است. از دیگر ویژگی‌های ارزشمند این کتاب، می‌توان به تصاویر و طرح‌ها اشاره نمود؛ در انتهای کتاب پس از واژگان توصیفی تصاویری مربوط به خاتم‌کاری و همچنین طرح‌هایی از خاتم ارائه شده است. تصاویر شامل ۱۳ عدد بوده که مربوط به ابزارهای مورد مصرف و نحوه ساخت خاتم است؛ همچنین ۹ عدد طرح مبتنی بر طرح خاتم متن و حاشیه آورده شده است.

۳. نقدهای صوری

۱،۳ عدم وجود فهرست اعلام و نشانه‌ها در آغاز و فهرست منابع در پایان کتاب

در این کتاب نداشتن فهرست الفبایی اعلام و نشانه‌ها سبب سرگردانی خواننده شده و جستجو را با اندکی مشکل با صرف زمان طولانی مواجه ساخته است. وجود فهرست اعلام و نشانه‌ها

به پیگیری مباحث بر مبنای واژه‌های توصیفی به خواننده کمک فراوانی می‌نماید. همچنین نبود فهرست منابع در پایان کتاب نشان از ضعف عمده‌ای بوده که محقق به آن غافل مانده است.

۲,۳ اشتباهات املائی و دستوری

حاشیه پرواری در ص ۴۱ به اشتباه ذکر شده که شکل صحیح آن حاشیه پره‌وارو است (روزی طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۹۴).

شکل نوشتاری واژه توگلو در این کتاب به این صورت است که در برخی موارد این واژه به این شکل: تو گلو (با فاصله) و در مواردی دیگر توگلو (بدون فاصله) آورده شده که شکل صحیح آن توگلو (بدون فاصله) است.

واژه سیم چرخ کردن در ص ۸۶ به این شکل آمده: «...عمل گذاردن سیم یا مفتول از دستگاه سیم چرخ کن...»؛ در اینجا بهتر بود به لحاظ دستوری از جمله: «... عمل گذاردن سیم یا مفتول داخل دستگاه سیم چرخ کن...» استفاده می‌شد.

۳,۳ عدم استفاده صحیح از نحوه ارجاعات

به طور معمول در نوشتن واژه‌نامه سعی شده واژگان یا اصطلاحاتی که مدخل بوده یا در توصیف آن‌ها نیاز به واژه جدید باشد، همان واژه به صورت کج و پر رنگ (ایرانی‌ک) نوشته می‌شود. این مسئله در موارد بی‌شمار از واژه‌ها در کتاب حاضر رعایت نشده و برخی واژگان با وجود مدخل بودن و یا نیاز به توصیف بیشتر ایرانی‌ک و متمایز نشده‌اند؛ از جمله می‌توان به «گل خاتم» و «توگلو» در ص ۲۹ اشاره نمود. در هر دو مورد مذکور ارجاعی صورت نگرفته و یا علائم مدخل بودن در آن‌ها مشاهده نمی‌شود و این واژگان به صورت هم‌رنگ و مشابه با دیگر واژگان متن به کار رفته است. لازم به ذکر بوده مورد مذکور در برخی واژگان اگر چه محدود رعایت شده است؛ از جمله می‌توان به واژه پَیخ در تسمه کردن در ص ۲۶ و واژه حلقه در تنگ توگلو سابی در ص ۲۸ اشاره نمود.

در انتهای کتاب تصاویر و طرح‌هایی مربوط به خاتم‌کاری آورده شده است. متأسفانه در توضیحات تصاویر به عنوان آن‌ها اشاره شده و مأخذ آن نیز ذکر نشده است. در خصوص تصویر ابزارها و مراحل کار، تفکیک و کاربرد ابزارها در نظر گرفته نشده است. در این بخش بهتر بود که تصاویر با دسته‌بندی و تفکیک نوع آن‌ها ارائه می‌شد. همچنین اگر تصویر ابزارها از

نقد و باز تعریف کتاب ... (سمیرا عرب و سید عبدالمجید شریف زاده) ۲۷۱

تصویر مراحل کار جدا می‌شد مخاطب و خواننده دچار سردرگمی و اشتباه نمی‌شد. در بخش طرح‌ها از واژه حاشیه برای ۴ طرح اول استفاده شده که بهتر بود از واژه متن برای مابقی طرح‌ها استفاده می‌شد. به طور کلی خاتم‌ها براساس طرح به دو صورت حاشیه و متن هستند که این دو صورت نیز انواع مختلف دارد. از جمله می‌توان به خاتم حاشیه ابری، حاشیه جویی و ... و خاتم متن پره‌وارو، خاتم متن ابری و ... اشاره نمود. در این بخش از عنوان «خاتم» برای تمام طرح‌های خاتم متن استفاده شده در حالی که اشاره‌ای به عنوان خاتم متن نشده است. در صفحات آغازین کتاب (صفحه مربوط به شناسنامه) اشاره شده: «طرح‌ها از: هنر خاتم‌سازی در ایران، اثر دلشاد طهوری، انتشارات سروش، ۱۳۶۵»؛ در خصوص تصاویر آورده شده در این کتاب، مأخذ و منابع ذکر نشده است.

۴. تحلیل و ارزیابی محتوایی

۱,۴ تحلیل و ارزیابی کلی اثر

ارزیابی این کتاب با نظر به ساختار نامرتب و نامنظمی که برای واژگان در نظر گرفته شده، در دو قالب صورت گرفته است. در قالب اول ارزیابی کلی اثر و در قالب دوم ارزیابی محتوایی اثر.

۲,۴ تحلیل مفاهیم و نکات مقدماتی

نویسنده در این کتاب براساس آنچه در پیشگفتار به آن اشاره نموده، سعی در توصیف اصطلاحات تخصصی خاتم‌کاری که تنها اهل فن از آن آگاهند، داشته است. متأسفانه عدم توجه به تفکیک در توصیف واژگان، علیرغم تلاش‌های ستودنی نویسنده سبب کج فهمی‌های بسیار در این نوشتار شده است. به نظر می‌رسد وجود یک دسته‌بندی برای اصطلاحات مانند تفکیک اصطلاحات خاتم‌سازی و خاتم چسبانی از ابتدایی‌ترین موارد این نکته پراهمیت بوده که توجهی به آن نشده است. لازم به ذکر بوده به اصطلاح خاتم‌چسبان در ص ۵۶ اشاره کوتاه و البته ناکافی شده است؛ در این کتاب اصطلاح مهم و پراهمیت خاتم‌سازی یا خاتم‌سازی با در نظر داشتن عنوان کتاب مبنی بر «واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی» و تأکید آن بر این اصطلاح مورد بحث قرار نگرفته است. خاتم‌سازی به کلیه مراحل ساخت و تهیه برش‌های خاتم گفته می‌شود و فردی که تمام این عملیات را انجام می‌دهد، خاتم‌ساز است (عرب ۱۳۹۴: ۲۷۸). از دیگر

واژگان پر اهمیت در خاتم‌کاری که جای آن‌ها در این واژه‌نامه خالی بوده می‌توان به خاتم‌چسبان، خاتم‌کار، خاتم‌ساز، خاتم‌گره، خاتم‌متن، خاتم‌حاشیه، بغل‌شش، کاردی و ... اشاره نمود.

۳،۴ نبود دسته‌بندی و تفکیک مناسب در توصیف اصطلاحات

همان‌طور که پیشتر نیز به آن اشاره شد، یکی از مهم‌ترین مواردی که در این کتاب به آن توجه نشده تفکیک دو بخش اصلی در خاتم‌کاری است. به‌طور کلی خاتم‌کاری مشتمل بر دو بخش خاتم‌سازی و خاتم‌چسبانی است (همان: ۳۰). عدم تفکیک این دو مقوله سبب گمراهی مخاطب شده و همواره ضربات جبران‌ناپذیری به این هنر با پیشنهادی کهن وارد می‌نماید.

۴،۴ استناد و یا توضیح موجز

درخصوص تعریف و ارائه صحیح واژگان و اصطلاحات استناد دقیق و البته مشخص ارائه نشده است. همچنین در موارد بی‌شمار توضیحات ناکافی به نظر می‌رسد. از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: واژه «باد کردن» در ص ۱۰: در توصیف این اصطلاح بهتر بود که اشاره به باد کردن خاتم شود؛ در حالی که توضیحات ارائه شده نشان از تمرکز نویسنده بر باد کردن چوب بوده است. همچنین این اصطلاح در بین خاتم‌کاران بیشتر به صورت «طبله‌کردن» رایج بوده که به آن اشاره نشده است. در توصیف اصطلاح «بلند شدن خاتم» اشاره به واژه «طبله کردن» شده که بهتر بود جداگانه به این واژه پرداخته می‌شد و در کنار آن به اصطلاحات «باد کردن» و «بلند شدن خاتم» نیز اشاره می‌شد. از این دست موارد که به اصطلاحات پرکاربرد که اهمیت بیشتری دارند اشاره نشده است؛ از جمله چسب، خاتم و ...

برای توصیف واژه «چسب» که از مواد اولیه و پراهمیت در خاتم‌کاری است توضیحات عمده و اساسی آن صرف نظر شده و در توصیف این واژه تنها به چسب سرد اشاره شده است. به نظر می‌رسد بهتر آن بود که به اصطلاحات بیشتر در خصوص چسب‌های مصرفی مانند چسب سرد، سریشم یا چسب گرم و ... اشاره می‌شد. همچنین برای توصیف موارد مشابه مانند سوهان ابتدا به سوهان و بعد به انواع آن در خاتم‌کاری اشاره شده است؛ در حالی که این روش توصیفی برای تمام واژگان از جمله واژه چسب مورد استفاده قرار نگرفته است.

نقد و باز تعریف کتاب ... (سمیرا عرب و سید عبدالمجید شریف زاده) ۲۷۳

در توصیف واژه «توگلو سفید» در ص ۳۰ هیچ اشاره‌ای به نام دیگر این توگلو (توگلو پره) و یا انواع آن نشده است. این توگلو مجموع سه مثلث ساده و یک مثلث پره‌ای بوده که در خاتم‌سازی کاربرد بسیار دارد و از اهمیت بالایی برخوردار است.

در خصوص واژه «خاتم استثنایی» در ص ۵۰ به نظر می‌رسد نویسنده قصد آن داشته خاتم گره را توصیف نماید؛ در حالی که تعریف ارائه شده چندان مناسب و صحیح به نظر نمی‌آید. خاتم گره به نوعی از انواع خاتم گفته می‌شود که برای آلت‌های گره ساخته می‌شوند. واژه خاتم استثنایی تا پیش از این در منابع و اطلاعات مربوط به خاتم، مصاحبه‌های میدانی نیز مشاهده و شنیده نشده است.

واژه «خاتم خطی» در ص ۵۷: به نظر می‌رسد این اصطلاح چندان به شکل صحیح به کار نرفته است؛ بهتر بود از واژه خاتم برای خط و کتیبه استفاده می‌شد. در مواجهه با اصطلاح خاتم خطی، روش خطی بودن خاتم به ذهن متبادر می‌شود؛ در حالی که نویسنده قصد داشته به کاربرد خاتم در کتیبه به شکل خط اشاره نماید.

در ص ۵۹ به «خاتم ششی قلوه‌یی» اشاره شده که تنها در این بخش به واژه خاتم قلوه‌یی اشاره شده و توضیحی در خصوص خاتم ششی قلوه‌یی مشاهده نمی‌گردد. در همین راستا در ص ۶۰ به واژه «خاتم قلوه‌یی»، هر چند اندک پرداخته شده است. در توصیف این واژه آمده که خاتم قلوه‌یی به خاتم شش قلوه‌ای نیز معروف است. اصطلاح شش قلوه‌ای در خاتم‌سازی به خاتمی گفته می‌شود که شش مرکزی از شش عدد سیم یا یک شش ضلعی سیمی تشکیل شده که شش عدد مثلث چوبی (به طور معمول چوبی) پیرامون آن قرار گرفته است.

در ص ۶۲ در توصیف «خاتم متن درجه سه» اشاره شده که بخش اعظم مواد اولیه برای ساخت این خاتم، مثلث‌های چوبی هستند. در اینجا یا پیش از آن اشاره‌ای به دسته‌بندی خاتم براساس درجه یک یا دو نشده است. استاد گلریز خاتم در این خصوص اشاره نموده‌اند که خاتم‌ها براساس کیفیت در ساخت و مواد اولیه درجه بندی می‌شوند (گلریز ۱۳۹۹).

برای توصیف واژه «زایه» در ص ۷۶ اشاره شده که «زایه واحد ضخامت خاتم برابر با ۱ میلی‌متر» است. به نظر می‌رسد این اصطلاح به درستی تعریف نشده است؛ زایه یکی از روش‌های برش خاتم بوده و واحد ضخامت خاتم محسوب نمی‌گردد. «... پس از پرداخت اولیه، قامه را از درازا به قطر ۳ میلی‌متر برش می‌زنند و به اصطلاح خاتم‌سازان آن را دوزایه می‌کنند» (روزی طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۲۰۴).

در بخش مربوط به واژه «ش» به «شترک» در ص ۸۸ پرداخته شده است؛ سوهان شترک یکی از انواع سوهان با شکل ظاهری شبیه ماله بنایی و با درجات مختلف ریز و درشت در آج بوده که کاربردهای بسیار در پرداخت خاتم دارد. در این جا به عنوان سوهان اشاره نشده و تنها به شترک اشاره شده که به نظر می‌رسد بهتر بود در بخشی که به سوهان‌ها پرداخته شده به این سوهان نیز اشاره می‌شد.

از آن جا که مهم‌ترین ماده مورد استفاده در خاتم‌کاری «چوب» محسوب می‌گردد و از چوب درختان مختلف نظیر فوفل، عناب، نارنج، شمشاد، افرا و چنار نیز استفاده می‌شود (عرب و دیگران ۱۴۰۰، ۹۸)، بهتر بود که به این ماده پراهمیت به صورت مجزا پرداخته می‌شد. در حالی که به واژگان چوب برق زده، چوب پخته و ... اشاره شده و توضیحات مهم‌تر در خصوص چوب از نگاه نویسنده غافل مانده است. لازم به ذکر بوده نویسنده به چوب‌های مصرفی بدون ذکر انواع آن مانند شمشاد، عناب، نارنج و ... اشاره نموده که سبب گمراهی در خواننده شده است. به نظر می‌رسد بهتر بود که نویسنده هنگام پرداختن به موضوع چوب به انواع آن مانند چوب نارنج، چوب شمشاد، چوب عناب و ... اشاره و در مواردی که چوب کاربرد و اهمیت بیشتری در خاتم‌کاری داشته آن را تعریف می‌نمود.

واژه «شمسه پنج» در ص ۹۲ این گونه تعریف شده است: «ستاره‌ای پنج پر از مفتول»؛ در حالی که شمسه پنج تنها از مفتول ساخته نمی‌شود بلکه برای ساخت آن از مواد دیگری مانند چوب و استخوان نیز استفاده می‌گردد (گلریز ۱۴۰۰).

در ص ۹۵ به واژگان «طوره و طوره کردن» اشاره شده که شکل صحیح این اصطلاح توره و طوره کردن (روزی طلب و جلالی، ۱۳۸۲، ۳۱۴؛ طهوری، ۱۳۶۵، ۵۲) است؛ توره به دو زایه-های آستر شده می‌گویند (روزی طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۳۱۴).

واژه «لغت» در ص ۱۱۷: لغت یا قاب [گره] معمولا دارای شکل‌های هندسی، به ویژه چهار و پنج ضلعی است و حاشیه آن درون آلت‌ها قرار می‌گیرد (سید صدر ۱۳۸۱: ۲۸، ذیل مدخل «لغت»؛ لغت (لغت) - در گره - به چند ضلعی‌های محصور شده به وسیله آلت را گویند (روزی طلب و جلالی ۱۳۸۲، ۳۱۶)؛ آلت: خطوط مرزی یا چهارچوب‌های محدودکننده لغت‌ها (لغت‌ها) در گره یا رسم (همان: ۳۱۴). نوشتار این واژه در منابع گوناگون صورت‌های مختلف دارد؛ در کتاب هنر خاتم‌سازی در ایران به شکل لغت (طهوری ۱۳۶۵: ۱۵) و در کتاب هندسه نقوش (شریف زاده ۱۳۸۱: ۴۷) ذکر شده است. در این کتاب به واژه «لغت» اشاره شده

نقد و باز تعریف کتاب ... (سمیرا عرب و سید عبدالمجید شریف زاده) ۲۷۵

و در توضیح ناکافی آن آمده: «هر یک از خطوط پیرامون طرح گره»، در حالی که لغت خطوط پیرامونی طرح نیست.

در خصوص پرداخت سیم که یکی از سه ماده اولیه در خاتم‌سازی است به واژه «مفتول سابی» در ص ۱۲۳ اشاره شده که شکل پرکاربردتر و رایج آن «سیم سابی» بوده اما متأسفانه در بخش سیم نیز به آن اشاره نشده است. نویسنده در تعریف مفتول، به سیم ارجاع داده که خواننده برای اطلاع بیشتر از آن به مفتول مراجعه نماید؛ در حالی که عملیات پرداخت آن با نام «سیم سابی» نادیده گرفته شده و به جای آن «مفتول سابی» اشاره شده است.

در تعریف واژه «ناودانی» ص ۱۲۵ اشاره شده «شیار بین دو مثلث یا دو پره‌ای که در مرحله تسمه کردن خاتم‌های شش گلی دو طرف میله خاتم نصب می‌شوند». به نظر می‌رسد این واژه به درستی توصیف نشده است؛ لوز یا ناودان (روزی طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۲۰۲) عبارتست از: «شکلی به صورت لوزی که با اضافه نمودن (چسباندن) دو عدد توگلو بر روی دو ضلع از گل خاتم حاصل می‌شود» (عرب ۱۳۹۹: ۱۰۰).

۵.۴ عدم پرداختن به اصطلاحات مهم

اصطلاحات بسیار مهم و رایجی که در خاتم‌کاری کاربرد بسیار داشته در این کتاب یا به چشم نمی‌خورد یا توصیف کافی برای آن‌ها ارائه نشده است. از جمله می‌توان به تک بغل شش و کاردی (مثلث متساوی‌الساقین که در ساخت گل خاتم از آن استفاده می‌شود)، قاطمه (قاتمه) کردن (روش خاصی که برای بستن گل یا لوز کردن خاتم است)، خاتم متن، خاتم حاشیه، خاتم گره، سرچسبان (دو قطعه چوب که به هنگام قامه کردن در دو سر لوزهای قامه قرار می‌گیرد) و ... اشاره نمود.

۵. نتیجه‌گیری

کتاب واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی که در نوشتار حاضر به آن پرداخته شده است، از آن جهت که اولین و تنها واژه‌نامه در حوزه خاتم‌کاری بوده حائز اهمیت است. این کتاب فارغ از کاستی‌هایی که دارد می‌تواند یکی از منابع ارزشمند در خاتم‌کاری محسوب گردد که نیاز است اطلاعات آن به روز شده و علاوه بر آن اطلاعات بیشتری در آن ارائه گردد. متأسفانه رویکرد مشخصی در این کتاب مشاهده نشد و علاوه بر آن دسته‌بندی و تفکیک در ارائه اطلاعات

خاتم‌کاری در این کتاب به چشم نمی‌خورد. آنچه از عنوان این کتاب مستفاد می‌گردد واژگان خاتم‌سازی بوده که علاوه بر آن به واژگان خاتم‌چسبانی نیز پرداخته شده که در عنوان به آن اشاره‌ای نشده است؛ همین مسئله سبب شده مخاطب با گسستی چشمگیر میان عنوان و متن مواجه شود. از نظر صوری به لحاظ شیوه نگارش، نظام ارجاع‌دهی، ایرنیک نکردن برخی واژه‌ها و .. کاستی‌هایی در کتاب مشاهده می‌شود. همچنین از نظر محتوایی نیز مواردی از جمله نبود حد و مرز دقیق میان تعاریف برخی مدخل‌ها، ارائه برخی تعاریف کوتاه و ناقص، فقدان برخی واژه‌های ضروری، عدم ارجاع مناسب، نبود فهرست به چشم می‌خورد. نقصان در روش پژوهش کتاب منجر شده تا علیرغم نوآورانه بودن تحقیق، فرآیند ارتباط بین کتاب و خواننده بارها دچار گسست و کج فهمی شود. در کنار کاستی‌ها مزیت‌هایی نیز در این کتاب مشاهده می‌گردد که به آن اعتبار و ارزش بخشیده است. همان‌گونه که در پژوهش حاضر اشاره شد کاستی‌هایی بر جنبه‌های صوری و محتوایی آن نیز وارد بوده که امید است در ویراست بعدی کاستی‌ها مرتفع گردد و بر سودمندی و اعتبار این کتاب بیش از پیش افزوده شود.

کتاب‌نامه

- روزی طلب، غلامرضا و ناهید جلالی (۱۳۸۲)، هنر خاتم، چ اول، تهران: سمت.
- سید صدر، سید ابوالقاسم (۱۳۸۱)، دایره‌المعارف معماری و شهرسازی، چ اول، ذیل مدخل «لغت»، تهران: آزاده.
- شریف زاده، سید عبدالمجید (۱۳۸۱)، هندسه نقوش ۱، چ سوم، تهران: سرو.
- طباطبایی، نسرین (۱۳۸۲)، *واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- طهوری، دلشاد (۱۳۶۵)، *هنر خاتم‌سازی در ایران*، تهران: سروش.
- عرب، سمیرا (۱۳۹۴)، *بررسی تطبیقی زیباشناسی نقوش خاتم‌کاری دوره صفوی و قاجار*، پایان‌نامه منتشرنشده کارشناسی ارشد، تهران مرکزی: دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی.
- عرب، سمیرا (۱۳۹۹)، *تحلیل بصری آثار خاتم‌کاری دوره قاجار در تهران*، پایان‌نامه منتشرنشده دکتری تخصصی، تهران مرکزی: دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی.
- عرب، سمیرا؛ حاتم، غلامعلی و فاطمه شاهرودی (۱۴۰۰)، «نوآوری در شیوه خاتم‌کاری دوره قاجار»، فصلنامه علمی-پژوهشی نگره، ش ۵۷، ۹۸-۱۱۲.
- گلریز، محمدهادی (۱۴۰۰/۰۳/۲۱)، کارگاه خاتم‌کاری استاد گلریز، تهران، سمیرا عرب.
- گلریز، محمدهادی (۱۴۰۰/۰۵/۰۸)، کارگاه خاتم‌کاری، تهران استاد گلریز، سمیرا عرب.

نقد و باز تعریف کتاب ... (سمیرا عرب و سید عبدالمجید شریف زاده) ۲۷۷

معین، محمد (۱۳۸۰)، فرهنگ فارسی، چاپ هفدهم، ذیل مدخل «لغت»، تهران: امیرکبیر.
هاشمی میناباد، حسن (۱۳۸۶)، «مجموعه مقالات فرهنگ نگاری»، دفتر دوم، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

تفضلی، احمد (۱۳۷۸)، تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام، تهران: سخن.